

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 45, Haziran/June 2021, 57-75

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/62823>

ISSN 2791-6812

Şâfiî Mezhebinde Fetva Usulü ve Kullanılan Başlıca Rumuz ve Terimler*

Legal Ruling Methodology and Essential Symbol and Terms Used in Shâfi'i School*

Yazar Bilgisi Author Information	
Ömer ASLAN (ÖA) Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, Türkiye PhD Student, Recep Tayyip Erdogan University Institute of Social Sciences, Rize, Turkey aslan65omer@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-5682-2722	
Abdurrahman HAÇKALI (AH) Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Rize, Türkiye Prof., Recep Tayyip Erdogan University Faculty of Theology, Rize, Turkey. abdurrahman.hackali@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5673-8790	
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: ÖA: (%40), AH: (%60) Veri Toplanması / Data Collection: ÖA: (%51), AH: (%49) Veri Analizi / Data Analysis: ÖA: (%48), AH: (%52) Makalenin Yazımı / Writing: ÖA: (%60), AH: (%40) Gönderme ve Revizyon / Submission and Revision: ÖA: (%50), AH: (%50)

Makale Bilgisi Article Information	
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned with iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadıklarını beyan eder. Authors declare that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Authors declare that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.952971
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
6 Ekim/October 2020	27 Mart/March 2021

* Bu makale Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Abdurrahman Haçkallı danışmanlığında yapılmakta olan "İslam Hukukunda Fetvâ Ehliyeti" isimli doktora tezinden üretilmiştir

* This paper is generated from the PhD thesis titled "Legal Ruling Competency in Islam" which is being supervised by Prof. Abdurrahman Hackali at Graduate School of Social Sciences in RecepTayyip Erdogan University.

Öz

Asr-ı saadette sistematik fetva usulüne ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun nedeni, o dönemde ortaya çıkan dinî, hukukî ve sosyal sorunların Hz. Peygamber tarafından çözülmüş olmasıdır. Vahyin doğrudan hükme bağlamadığı konularda Hz. Peygamber ictihada başvurmuştur. Hz. Peygamber, zaman zaman sahâbenin ictihadına da müsaade etmiş, hatalı olanlar hariç ictihadlarına karşı çıkmamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde ise onun örnekliğini benimsemiş, başta hulefâ-i râşidîn olmak üzere fakih sahâbîler ve ictihad ehliyetine sahip olan fakihler, kendi anlayış ve ilmî birikimleriyle, Kur'an, sünnet ve diğer kaynakları referans alarak kendi dönemlerinde ortaya çıkan sorunlara çözümler üretmişlerdir.

Şer'î bir hüküm hakkında haber vermek anlamında olan fetva, aslında bir ictihad faaliyeti olduğu için müftü, meseleleri delilleri ile birlikte değerlendirmek durumundadır. Zira müftü, konuyla ilgili olan deliller ve muteber kaynağına dayanarak bütün gayretini göstermek suretiyle fetva verirse mesuliyetten kurtulur. Hayatını İslamî prensiplere göre yaşamak isteyen bir müslüman, ictihad ehliyetine sahip biri ise karşılaştığı ameli sorunların çözümünü kendisi bulmalıdır. Hukuk literatüründe bu seviyede olan müctehide müstakil/mutlak müctehid denir. Bu seviyeye ulaşmamakla birlikte herhangi bir mezhep içinde yetişmiş; mezhep imamının usul ve ictihad metodunu benimsemiş, kaynaklarına tam vakıf olmuş fakihe müstakil olmayan müctehid denir. Kur'an ve sünnetten hüküm çıkarma kudretine sahip olmayan, bir başka ifadeyle fetva ehliyeti için gerekli olan şartları taşımayan (âmmî) kimseye de mukallid denir. Bu kimsenin, bir müctehidin ictihadına göre amel etmekten başka bir çaresi yoktur. Çünkü âmmî kimse, ibadet, muamelat ve ceza hukukuna ilişkin konularla ilgili ictihadları bilme ve seçme kabiliyetine sahip değildir.

Fetva faaliyetinde belirli bir mezhebin görüşünü takip etmede fayda bulunmaktadır. Zira hukukî hayatın tutarlı ve düzenli bir tarzda yürüyebilmesi, dinî meselelere çözüm aranırken, bir mezhebin sistematik bütünlüğü çerçevesinde kalmaya bağlıdır. Nitekim mezhepler hukuk güvenliğini sağlamak, hukuk birliğini oluşturmak ve hukukî istikrarı temin etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bir mezhebe müntesip olan fıkıh bilgininin yani mukallidin, mezhep içerisinde var olan görüşlerden birini tercih ederken veya görüşlerden biriyle fetva verirken nasıl bir yol takip etmesi gerektiğini bilmelidir. Bu nedenle mukallid müftü, mensubu olduğu mezhepte tercih edilen veya fetvaya esas teşkil eden görüşe göre fetva vermelidir. Müftünün, fetva verirken takip ettiği bu metoda fetva usulü denir. Mezhepler de fetva faaliyetini disiplin altına almak için fetva usulü literatürünü geliştirmişlerdir. Böylece mezhep içi disiplini sağlamışlardır. Her mezhebin kendine has fetvada esas alınan görüşlerin belli bir hiyerarşisi vardır. Buna "alâmâtü'l-iftâ/alâmâtü'l-fetvâ" denir. Buna göre fetva veren kişi, ictihad ehliyetine sahipse şer'î kaynaklardan hüküm elde eder. İctihad ehliyetine sahip değilse hangi mezhebe göre fetva verecekse o mezhebin fetva usulünü bilmeli ve kullanmalıdır. Çünkü her mezhebin hem iftâ usulü hem mezhep literatüründe fetva ile ilgili kullandığı terimler birbirinden farklıdır.

Bu mezheplerden biri olan Şâfiî mezhebi de ortaya çıkan yeni meselelere çözümler üretmek maksadıyla kendi disiplini içerisinde bir takım yöntemler kullanarak fetva usulünü oluşturmuş ve geliştirmiştir. Bu çalışmayla Şâfiî mezhebinin fetva usulü incelenerek, hiyerarşik yapısının ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda farklı dönemlerde ortaya çıkan usule ilişkin uygulamalar detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebinin gelişmesiyle birlikte yaygın olarak kullanılan istihlamlar irdelenmiş ve mezhebin fetva usulünün seyri ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Şâfiî Mezhebi, Fetva, Fetva Usulü, Müftü, Mukallîd

Abstract

A systematic legal ruling (fatwa) methodology was not needed in the century of happiness. This is simply because all religious, legal and social problems were solved by the Prophet (His Holiness). For the issues, not directly addressed by divine revelation, the Prophet (His Holiness) compromised a judicial decision. He sometimes let some companions issue an opinion-based decree and did not oppose to them if they were not mistaken. In the years following the death of the Prophet (His Holiness), he was imitated by companions who were competent in religious law – particularly the four caliphates. By basing on their points of view and scholarly studies as well as referring to the Qur'an, Sunnah and other Islamic sources, they offered solutions for the problems arising in their periods.

As fatwa, meaning to inform people of a religious decree, is a judicial activity, mufti has to examine issues through their evidences. If he endeavours to issue a legal ruling by assessing the evidence and reliable source, he gets round the liability. A Muslim wishing to live in accordance with Islamic principles has to find individual solutions for the daily problems should he have judicial competency. In the literature of Islamic jurisprudence, such a person is called independent/absolute interpreter. Those who haven't reached at this level but been trained in a school, have adopted the methodology of the school's head teacher and been very competent on the sources of the school are called dependent interpreter. On the other hand, those who are not able to make a decree by basing on the Qur'an and Sunnah or not competent in legal ruling is called imitator. These people have to act in accordance with jurisprudence of areligious law interpreter. For, he is not able to know and differentiate between subjects on worship, actions, and penal codes.

In legal ruling, it is good to acknowledge a school's points of view. For a consistent and regular legal system, it is significant to remain systematically integrated while looking for solutions for religious issues. Schools arose out of the need to ensure legal security, integrity and consistency. Therefore, an imitator who belongs to a school should know how to act while selecting one of existent judicial opinions within the school or issuing a legal ruling on his own. An imitating mufti must express a legal ruling in accordance with the opinion acknowledged as a basis in the school. The methods that a mufti should adopt while issuing a legal ruling are called legal ruling methodology. Schools have written a literature for this methodology in order to discipline the act of issuing a legal ruling. By doing so, they also regulated the relations within the school. Each school has a unique hierarchy of legal rulings. This is called codes of legal ruling. According to these codes, the one who issues a legal ruling makes a decree out of ecclesiastical rules should he have competence in the field of legal interpretation. If he is not competent, he needs to acknowledge the methodology of the school that he belongs to. For, each school has different methodologies and terms for issuing a legal ruling.

Being one of these schools, Shâfiî has also established and developed a legal ruling methodology to offer solutions for the recent issues. In this study, the legal ruling methodology and hierarchical structure of Shâfiî school are examined. Different practices of the methodology that emerged in various periods are also expounded in the study. Some terms and concepts that have become popular as the school expands are analysed and how the legal ruling methodology of the school has been formed via these terms are revealed.

Keywords: Islamic Jurisprudence, Shāfiī School, Legal Ruling, Legal Ruling Methodology, Mufti, Imitator

Giriş

İslam toplumunda iftâ müessesesi Hz. Peygamber zamanında ortaya çıkmıştır.¹ Hz. Peygamber'in hayatında şer'î hükümün asıl kaynağı vahiydir. Bu dönemde meydana gelen meseleler hakkında önceden vahiyle belirlenmiş bir hüküm yoksa Hz. Peygamber, konuyla ilgili vahyi beklerdi. Eğer meseleyle ilgili bir hüküm varsa ya doğrudan ya da kıyas vb. icthad yollarıyla mesele hükme bağlanırdı. Sahâbe de karşılaştıkları meselelere Kur'ân ve sünnette yer alan hükümlerle cevap verir, açık bir hüküm bulamadıkları durumlarda da bunların genel ilke ve amaçlarını gözeterek kendi icthadlarıyla çözüm üretirlerdi.²

Sahabe döneminden sonra Emeviler'in son dönemi ve Abbasîler'in ilk döneminde Kur'ân ve sünnet merkezli çözümlerin yanında yeni deliller söz konusu edilmiştir. Özellikle sahabe icmâî, sahâbe kavli yeni delil olarak ele alınmış, bunun yanında başta kıyas olmak üzere yeni metot ve delillerle hüküm elde edilmeye çalışılmıştır.³

Fetva faaliyeti açısından önemli bir yere sahip olan dört mezhebin fetva usulleri, mezheplerin delil anlayışlarına bağlı olarak kısmen birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Her mezhep, şer'î amelî hükümleri istinbat ederken belli bir metot takip etmiştir. Mesela Hanefiler, hüküm istinbatında bulunurken temelde kitap, sünnet, icmâ delillerini esas almışlar, bu delillerin doğrudan hükme bağlamadığı konularda ise genel itibarıyla kıyas, istihsan, örf gibi metot ve delillere başvurmuşlardır.⁴ Diğer taraftan Mâlikîler, hüküm çıkarmada aslî kaynaklarla birlikte amel-i ehli Medine, kıyas, sahâbe kavli, mesalih-i mürsele, örf ve adetler, seddü'z-zerayi, istishâb ve istihsan gibi delilleri kullanmışlardır.⁵ Şâfiîler hüküm istinbatında bulunurken aslî kaynaklar dışında, muhalefetle karşılaşmamış sahâbe kavli, muhalefet edilen sahâbî kavli ve kıyas gibi delilleri kullanmışlardır.⁶ Hanbelîlerin hüküm çıkarmada başvurduğu deliller ise şu

¹ Ahmed Bedrüddîn Hassûn, *el-Mevsû'atü fi âdâbi'l-fetva* (b.y.: y.y., 1419/1999), 6; Şeyh Hüseyin Muhammed Mellâh, *el-Fetva neşetuhâ ve tetevürühâ usûlühâ ve tetbikâtuh*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriye, 1432/2011), 1/17.

² Veliyüddîn Muhammed Salih el-Ferfûr, *el-Mezhep fi usûlü'l-mezhep ale'l-munteheb* (b.y.: Mektebetü'd-Dârü'l-Ferfûr, ts.), 1/40-41; Üsâme Ömer Süleyman Aşkari, *Menhecü'l-İftâ 'inde İbn Kayyim el-Cevziyye*, (Ürdün: Dâru'l-Nefâis, 1424/2004), 77; Abdurrahman Haçkalı, "Fıkıh Usûlü İlmî'nin Doğuşu ve Gelişimi", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 1/1-2 (2006), 87-88.

³ Muhammed Riyâd, *Usûlü'l-fetva ve'l-kadâ fi'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, (y.y.: b.y., 1996), 72.

⁴ Ahmed b Muhammed en-Nakîb, *el-Mezhebü'l-Hanefî*, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2001), 92-93; Muhammed İbrahim Ahmed Ali (öl. 1430/209) & Ali, b. Muhammed b. Abdülaziz (öl. 1419/1998), *el-Mezhep 'inde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikiyye ve's-Şâfi'iyye ve'l-Hanbeliyye*, thk. Türkî Muhammed Hâmid, (Kuveyt: el-V'ayi'l-İslâmî, 1433/2012), 43-44; Muhammed Ebû Zehre, *Ebû Hanife*, çev. Osman Keskiöğlü, (Ankara: DİP Yayınları, 1959), 349-351.

⁵ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 147; Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn fi t'arifi müstalehati'l-fukahâ ve'l-usûliyyîn*, (Kahire: Dârü's-Selâm, 1432/2011), 62-64, 95.

⁶ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (öl. 204/820), *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalip, (Beyrut: Dârü'l-M'arife, 1393/1973), 7/265; Mehmet Selim Aslan "Şâfiî Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hücet Değeri ve Fikhî Konulara Yansımaları", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-III*, ed. Abdullah Aydın vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 219-220.

şekildedir: aslî kaynaklar, istishâb, şer'ü men kablenâ, sahâbe kavli, istihsan, mesalih-i mürsele ve kıyastır.⁷

Fetva usulünden maksat, müftünün fetva verirken takip etmesi gereken metottur. Diğer bir ifadeyle fetva usulü, fetva faaliyetinin belli ilkeler ve yöntemler doğrultusunda gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda müftünün takip etmesi gereken metot, onun ilmî dirayetine göre değişebilmektedir. Mesela müçtehit müftü, usul kâidelerini uygulayarak naslardan hüküm çıkarırken, tahrir ehli müftü ise mensubu olduğu mezhep imamının usulünü ve onun takip ettiği yöntemi kullanarak hüküm çıkarır. İctihad ehliyetine sahip olmayan mukallit müftü ise mezhep içerisinde var olan görüşlerden birini tercih etmek durumunda olduğu için fetva verirken nasıl bir yol takip etmesi gerektiğini bilmelidir. Çünkü fıkıh kitaplarında yer alan görüşlerin tamamı müftâ bih ve mu'temed değildir. Aynı şekilde mezhep kitaplarının tamamı da güvenilirlik bakımından aynı derecede değildir. Bunun için diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebine müntesip olan mukallid müftü, fetva verirken mezhebin usul ve mezhep içi ıstılahları bilmelidir. Nitekim Şâfiî fakihler, mukallid müftü fetva verirken tercih edilen veya fetvaya esas teşkil eden görüşle fetva vermesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁸

Hem fıkıh usulü hem fûrû-i fıkıhla yakın ilişkisi bulunan bu konu, ilk dönem klasik fıkıh literatüründe sistematik olarak ele alınmamış; fıkıh usulü eserlerinde *ictihad*, *taklid* ve *kaza* bahislerinde, fûrû-ı fıkıh eserlerinde ise *mukaddime* ve *edebü'l-kadâ/kâdî* bölümlerinde yer almıştır. Dördüncü yüzyıldan itibaren ise "*edebü'l-müfti ve'l-müsteftî*", "*âdâbü'l-fetvâ ve'l-müfti ve'l-müsteftî*", "*edebü'l-fetvâ*" gibi başlıklar altında müstakil çalışmalar kapsamında ele alınmıştır. Bu çalışmada, Şâfiî mezhebinde takip edilen fetva usulü bütünlük içerisinde ele alınacaktır. Burada öncelikle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için fetva usulü kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Fetva Usulü

Fetva usulü, müftünün fetva verirken, müsteftinin ise fetva isterken bilmeleri ve riayet etmeleri gereken usul ve kaideler bütünüdür.⁹ Fetva usulü sisteminin merkezinde, taklide dayalı fetva anlayışı yatmaktadır. Amaç ise mezhep içerisinde aynı konuda var olan farklı görüşlerden râcih olanı tespit etmede müftüye yol göstermektir. Durum böyle olunca aynı meseleyle ilgili ortaya çıkan farklı görüşlerden hangisinin mezhep içi râcih görüş olduğunu tespit etmek önem kazanmaktadır. Çünkü iftâ faaliyetinde asıl olan, en kuvvetli ve mu'temed görüşle fetva vermektir.¹⁰ Bu nedenle Şâfiî fakihler, tercihe şayan görüş ve rivayetler konusuna açıklık getirerek fetvaya esas olan görüş ve hiyerarşiyi belirlemişlerdir. Böylece müftünün hata etme ihtimali en aza indirgenmiş; fetva verirken doğruya ulaşma konusunda atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Nitekim mezhebin kurucusu İmâm Şâfiî, kendine has bir metot ortaya koymuş ve bu alanda ilk müstakil

⁷ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 149; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 328-231.

⁸ Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref ed-Dimeşkî en-Nevevî (öl. 1277/676), *Edebü'l-fetva ve'l-müfti ve'l-müstefti*, thk. Bessâm Abduvehhab el-Câlî, (Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1988), 124-126; Ekrem Yûsuf Ömer el-Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi'sh-Şâfiî*, (Ürdün: Dârü'n-Nefâis, 1423/2003), 502-503.

⁹ Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/487.

¹⁰ Ahmet Yaman, *Fetva Usulü Ve Âdâbı*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2017), 13-14; Mehmet Selim Aslan, "İmâm Şâfiî'nin "Benim Görüşümün Hadise Ters Düştüğünü Görürseniz, Hadisle Amel Edin ve Görüşümü Duvara Çarpın" Sözü Bağlamında Eleştiriye Açık Olması", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*, ed. Muhsin AYTEPE & Teceli Karasu, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 1/97.

eseri te'lif etmiştir.¹¹ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İmâm Şâfiî'nin hüküm istinbatında bulunurken nasıl bir metot takip ettiğini ortaya koymak gerekir.

1.1. İmâm Şâfiî'nin Fetva Usulü

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204/820), hicri II. yy'da mezhebini kurmuş ve kendi ifadesiyle yöntemini şöyle belirlemiştir: "Benim kitabımda Resulullah'ın sünnetine aykırı bir şey bulursanız, Resulullah'ın sünnetini alın ve benim sözümü atın/terk edin."¹² Bu söz İmâm Şâfiî'nin metodunu genel hatlarıyla ifade etmektedir. Ayrıca *el-Ümm* adlı eserinde de yöntemiyle ilgili şunları söylemektedir: "Kitap ve sünnete, aksi takdirde sahâbe kavline veya onlardan birisinin görüşüne tâbi oluruz. Taklit edecek olursak Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın kavline uymak bizim için daha sevimidir. Bir konuda bu üç imamın kavli yoksa diğer sahâbenin kavlini alırız. Zira onlara ittibâ etmek, onlardan sonra gelenlere ittibâ etmekten evladır." İmâm Şâfiî, sözlerinin devamında da hüküm çıkarma ve icthad usulünü şu şekilde belirlemiştir:

1. Kitap ve sabit olan sünnet,
2. Kitap ve sünnetten delil bulunmadığı hususlarda İcmâ',
3. Muhalefetle karşılaşmamış sahâbe kavli,
4. Muhalefet edilen sahâbe kavli,
5. Kıyas.¹³

İmâm Şâfiî, kendi döneminde var olan mezheplerin ilmî birikimini tahsil ederek onlardan istifade etmiştir. Mesela İmâm Malik'ten (ö. 179/795) Malikî fikhını, Evzâî'nin (ö. 157/774) ashâbı Amr b. Seleme'den (ö. 214/829) Evzâî fikhını, Leys b. Sa'd'ın (ö. 175/791) ashâbı Yahya b. Hasân'dan (ö. 208/823) Leys fikhını, Muhammed b. Hasan'dan (ö. 189/805) Ebû Hanife (ö. 150/767) ve ashâbının fikhını tahsil etmiştir. Bunun neticesinde İmâm Şâfiî Mekke, Medine, Şam, Mısır ve Irak fikhını, birleştirici bir yol izleyerek öğrenmiştir. Farklı müçtehitlerden öğrenmiş olduğu çeşitli görüşleri, taklide başvurmadan eleştirel ve araştırmacı bir yaklaşımla ele alarak bu görüşlerden kendi usulüne uygun olanını almış; uygun olmayanı reddetmiştir. Böylece fikhın genel metotlarını belirleme yeteneğini kazanmış ve bunun sonucunda fıkıh usulünü tedvin ederek mezhebini oluşturmuştur.¹⁴

Bilindiği üzere İmâm Şâfiî'nin Irak'taki icthadî görüşlerine *kadim*, Mısır'daki icthadî görüşlerine *cedid* denilmektedir. İmâm Şâfiî, her ne kadar Irak'taki icthadlarının büyük bir kısmını değiştirmiş, ayıklamış ve yeniden düzenlemiş olsa da *cedid* görüşlerinin yanı sıra *kadim* görüşleriyle de fetva verilmektedir. Dolayısıyla hem İmâm Şâfiî'nin hem

¹¹ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 271-272.

¹² Ebû Zekeriyâ Mühyiddîn b. Şeref en-Nevevî, (öl. 676/1277), *Kitabü'l-Mecmû'*, thk. Muhammed Necîb el-Mütî'î, (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.), 1/104; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 274-278.

¹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 8/763-764; N. J. Coulson, "Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî", çev. Abdurrahman Haçkalı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 486-490; Aslan "Şâfiî Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri Ve Fikhî Konulara Yansımaları", 219-220; Taha Nas, "İmam Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakışı", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014): 184.

¹⁴ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 274-275; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 124; Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/233; Coulson, "Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî", 485; Bilal Aybakan, "İmam Şâfiî Ve Fıkıh Düşüncesinin Gelişimi", *Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu*, ed. Mehmed Bilen, (İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2012), 34.

de mezhebin gelişmesine ve istikrar bulunmasında katkı sağlayan âlimlerin görüş hiyerarşisi, fetva usulü açısından önem arz etmektedir.

1.2. Mezhebin Görüş Hiyerarşisi

Şâfiî mezhebinde mu'temed, râcih, müftâ bih vb. görüşlerin belirlenmesinde görüş sahibinin belirleyici rolü vardır.

Mezhepte esas olan, zarurî bir durum söz konusu olmadıkça İmâm Şâfiî'den nakledilen görüşün esas alınması ve buna göre fetva verilmesidir.¹⁵ İmâm Şâfiî'nin râcih görüşünden sonra muhakkik ve müteahhir Şâfiî fakihlere göre mezhepte amel ve fetva hususunda mu'temed olan görüş, -kendilerinden önceki fakihlerin görüşlerine aykırı olsa bile- 'şeyhân' diye tabir edilen Râfiî ve Nevevî'nin ittifak ettikleri görüştür. Çünkü şeyhân, kendilerinden önce rivayet edilmiş görüşleri ve kaleme alınmış eserleri herkesten daha ileri düzeyde kavramışlar, bu sebeple de görüş ve fetvaları kendilerinden sonra gelen âlimler tarafından mezhebin en mu'temed görüşü kabul edilmiştir.¹⁶ Fakat mezhep fakihlerinden birçok görüşün nakledilmesi veya görüşler arasında ihtilaf olması durumunda râcih vb. görüşün belirlenmesi noktasında şu hiyerarşinin takip edilmesi ön görülmüştür.

1.2.1. Tesis ve Oluşum Dönemi Görüş Hiyerarşisi

Bu dönem, İmâm Şâfiî'nin görüşleri ekseninde mezhebin teşekkül ettiği dönemdir. Bu dönemde fetvaya esas olan görüş ve hiyerarşi şu şekildedir:

1. Bir mesele ile ilgili İmâm Şâfiî'ye ait iki görüşün bulunması durumunda bunlardan biri kadîm diğeri cedîd ise müftü, -ihtilafı olmakla birlikte- yirmi mesele dışında, kavî cedîd ile fetva verecektir.¹⁷ Mezheb-i cedîd râvilerinden Büveytî, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî ve Müzenî'nin rivayetleri kaviller, Rebî' el-Cîzî ve Harmele b. Yahyâ'nın aktardıkları kavillere tercih edilir.¹⁸ Fakat kavli kadîm, muarız bulunmayan bir sahih hadisle desteklenirse, kavli cedîd ile çelişmezse veya kavli cedîdin temas etmediği meselelerde söz konusu olursa o vakit mezhebin yerleşik görüşü olarak benimseneceği ve fetvada esas alınabileceği belirtilmiştir. İki kavilden biri, Ebû Hanîfe gibi diğer mezhep imamlarından birisinin ictihadına muvafık, diğer kavil muhalif ise bu durumda Kaffâl el-

¹⁵Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 284; Meryem Muhammed Sâlih ez-Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002), 251-252.

¹⁶ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 284; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 251-252; Abdükdir b. Abdülmütalib el-Mendeşî el-Endûnisî (öl.1385/1965), *el-Hazâinü's-seniyye min meşâhîri'l-kütübi'l-fıkhiyyeti li eimetine'l-fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Abdülaziz b. es-Sâyib, (Beirut: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, 1424/2004), 167-169; Muahammed b. Süleymân el-Kürdî el-Medenî (öl. 1194/1780), *el-Fevâidü'l-Medeniye fî beyâni men yüftâ bi kavlihi mine's-sâdeti's-Şâfiyye*, thk. Bessâm Abduvahhâb, (Lübnan: Dâru Nûri's-Sabâh & Dâru'l-Caffân ve'l-Câbî, 2011), 39-40; Muhittin Özdemir, *Şâfiî Furû' Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 74.

¹⁷ Nevevî, *Kitabü'l-Mecmû'*, 1/108.

¹⁸ Ebû 'Amr Osman b. Abdurrahman İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (öl. 643/1246), *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*, thk. Muvaffik b. Abdullah b. Abdülkadir, (b.y.: 'Alemü'l-Kütüb, 1406/1986), 128; Nevevî, *Kitabü'l-Mecmû'*, 1/111; Şemsuddîn Muhammed b.Hatîb eş-Şirbînî (öl. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ m'erifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halîl 'Aytânî, (Beirut: Dâru'l-M'arife, 1418/1997), 1/37-38; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 158.

Mervezî muvafık olan, Ebû Hâmid el-İsferâyînî muhalif olan kavlin tercih edileceğini savunmuştur. Burada Kaffâl'in yaklaşımı mezhep içinde daha isabetli bulunmuştur.¹⁹

2. İmâm Şâfiî'den aynı anda birden fazla görüş gelmiş ve hangisinin râcih görüş olduğu bilinmiyorsa, tahrîc ehlinden olmayan fakih, kavli cedîd görüşüyle amel edecektir. Fakat fakih tahrîc ehlinden/mezhepte müftü ise delillere binaen elde ettiği sonuca göre amel edecek ve fetva verecektir. Ayrıca elde edilen hükmün kendi görüşü olduğunu da belirtecektir.²⁰

3. Aynı derece ve kuvvette iki zıt görüş olması durumunda, görüşlerin zamanı biliniyorsa öncelikle son görüş dikkate alınır. Bilinmiyorsa İmâm Şâfiî'nin tercih ettiği görüş esas alınır.²¹ Görüşler arasında ihtilaf kuvvetli ise 'râcih' görüşe 'azhar'; görüşler arasında ihtilaf zayıf ise 'râcih' görüşe 'meşhur' denir.²²

1.2.2. Yazma Dönemi²³ Görüş Hiyerarşisi

Bu dönemde öne çıkan fakihler Ebû'l-Kâsım Abdükerim er-Râfiî (ö. 623/1226) ve Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'dir (ö. 676/1277). Bu dönemde fetvaya esas olan görüş ve hiyerarşi şu şekildedir:

1. Râfiî ve Nevevî'nin ittifak ettikleri görüş, Şâfiî mezhebinde amel ve fetvada en mu'temed görüştür.²⁴

2. İkisinin ihtilaf ettiği meselelerde bir tercih yapma imkânı yoksa Nevevî'nin görüşü esas alınır.²⁵ Nevevî, mezhebe ait râcih görüşlerin yer aldığı eserlerini farklı yer ve zamanlarda te'lif ettiği için görüşleri arasında ihtilaflar olabilmektedir. Bu nedenle Şâfiî fakihler, Nevevî'nin eserlerinde görüşleri arasında ihtilaf olması durumunda eserleri arasında fetvada öncelik sıralamasını şöyle belirlemişlerdir: *et-Tahkîk* (bu eser, müteahhirün fakihlere göre Nevevî'nin esahh görüşlerini ihtiva eden eserdir.), *el-Mecmû*, *et-Tenkîh şerhü'l-Vasît*, *Ravdatü't-tâlibîn*, *Minhâc*, *el-Fetâvâ*, *Şerhü Sâhîhi Müslim*, *Tashîhü't-Tenbîh* ve en son *en-Nükte* eseri gelmektedir.²⁶ Bu tertip, Nevevî'nin mezhepte

¹⁹ İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*, 126-127; Nevevî, *Kitabü'l-Mecmû*, 1/111-112; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 280; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 252.

²⁰ Ebû Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim er-Râfiî (öl. 623/1226), *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mü'avvid & 'Adil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), Mukaddime/101; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 293-295.

²¹ İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*, 123; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 158-159.

²² Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/101; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 283; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 179-180.

²³ *Tankîh* ve *tahrîr* de denilen bu dönem, VI./XII. yüzyılın sonlarına doğru Ebû'l-Kâsım Abdükerim er-Râfiî ve ardından Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî ile başlar, IX./XV. yüzyılın sonlarına doğru son bulur. Bu dönemde daha önce yazılmış görüş ve fetvalar iyice gözden geçirilmiş, düzeltilmiş, ayıklanmış ve kayıt altına alınmıştır. Bk. Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 289; Özdemir, *Şâfiî Furû' Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, 25-26.

²⁴ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 295.

²⁵ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/86; Ahmed b. Süleyman b. Yûsuf el-Â'rînî, *en-Nehcü'l-akvâ fi erkân'il-fetva*, (Riyâd: Dârü'l-'Asime, 1428/2008), 289-290; Ahmed Meykarî, Şümeylete el-Ehdel (öl. 1390/1970), *Süllemü'l-müt'alimi'l-muhtâc ilâ m'erifeti rumûzi'l-Minhâc* (Minhâcü't-tâlibîn ile birlikte), thk. İsmail Osman Zeyn, (Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1425/2005), 651-652.

²⁶ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/86; Ehdel, *Süllemü'l-müt'alimi'l-muhtâc* 635; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 171; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 154; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 298; Aslan "İmâm

râcih görüşleri nakletmesi durumunda söz konusudur. Ancak Nevevî, mezhebe ait mu'temed görüşleri nakletmesine ve onlardan tahrir ve istinbatta bulunmasına rağmen yer yer ictihadda da bulunmuştur. Haliyle bazen mezhepte mu'temed sayılan görüşün dışında ictihadı neticesinde mezhebin usul kaidelerinden elde ettiği farklı görüşleri olmuştur. Bu nedenle Şâfiî fakihler, Nevevî'nin tercih ettiği görüşleri bir tasnife tabi tutmuşlardır. Buna göre fakihler, onun *Ravdatü't-tâlibîn*'de tercih ettiği görüşler hariç diğer eserlerdeki görüşlerinin, doktrin açısından zayıf olmakla birlikte delil açısından kuvvetli olduğunu belirtmişlerdir. *Ravdatü't-tâlibîn*'deki tercihleri ise *sahîh*, *râcih* ve *mezhepte mu'temed* görüş olarak kabul edilmektedir.²⁷

3. İkisinden de nakledilmiş görüşün, -nadiren de olsa- sehven söylenmiş olduğu anlaşılması durumunda, fetvâda müteahhirûnun meseleyle ilgili görüşü esas alınır. Nevevî'nin tercih yapmadığı durumlarda ise ehl-i tercih düzeyinde olan müftü, mezhebin ileri gelenlerinin mu'temed gördükleri râcih görüşle fetva verir. Onların zayıf buldukları bir görüşle, kendisi râcih bulsa bile fetva veremez. Çünkü ona, kendisinin değil, mezhebin râcih görüşü sorulmaktadır. Ancak müftü, râcih zannedilen görüşün zayıf olduğuna dikkat çekmişse bu durumda onun görüşü taklit edilebilir.²⁸

Anlaşıldığı üzere Şâfiî mezhebinin sistemleşmesinde, mezhebin usul ve kaidelerin yerleşmesinde Râfiî ve Nevevî önemli bir konuma sahiptirler. Onların ittifak ettikleri görüş, mezhebin en mu'temed görüşü kabul edilmiştir.

1.2.3. İstikrâr Dönemi²⁹ Görüş Hiyerarşisi

Bu dönem Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) ile başlar. Onu İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) ve Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî (ö. 1004/1596) gibi fakihler takip eder. Bu dönemde görüş ve hiyerarşi şu şekildedir:³⁰

1. Tercih ehlinden olan fakih, Râfiî ve Nevevî'nin görüşleriyle fetva vermelidir. Ancak ehli tercihten olmayan bir fakih, Râfiî ve Nevevî'nin görüşlerinden sonra mezhep âlimlerince mu'temed kabul edilen İbn Hacer ve Muhammed Remlî'nin ittifak ettikleri görüşle fetva vermelidir. Bu fakihlerden herhangi birisinin görüşü Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn*'deki görüşüne muhalif olması durumunda, *Minhâc*'taki görüşle aynı olan görüş, mu'temed kabul edilir.³¹

2. Şayet ikisinin görüşü, *Minhâc*'taki görüşe muhalif ise şöyle bir tasnif söz konudur:

Şâfiî'nin "Benim Görüşümün Hadise Ters Düştüğünü Görürseniz, Hadisle Amel Edin ve Görüşümü Duvara Çarpın" Sözü Bağlamında Eleştiriye Açık Olması", 97.

²⁷ Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 170-171.

²⁸ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/86; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 170; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 38/241-242.

²⁹ Bu dönem, IX./XV. yüzyılın sonlarına doğru mezhepte *muhakkikîn* olarak tabir edilen Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî ile başlar. Onu İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şirbînî ve Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî gibi fakihler takip eder. Bu dönemde mezhebin görüşleri ikinci bir tankîh süzgecinden geçerek nihai şeklini aldığı dönemdir. Bk. Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 300-301; Özdemir, *Şâfiî Furû' Lîteratüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, 26.

³⁰ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 290.

³¹ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 301-303.

a. Şam ve Hadremut halkı ile Kürtler, Dağıstanlılar ve Yemen'in çoğu, İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşlerini mu'temed kabul etmişlerdir.³² İbn Hacer'in fıkha dair birçok eseri bulunduğu için tercih ettiği görüşleri arasında ihtilaf söz konusu olabilir. Eserlerinde görüşleri arasında ihtilaf olması durumunda fetvada öncelik sıralaması şöyledir: *et-Tühfetü'l-muhtâc* (İmâm Şâfiî'ye ait görüşler ağırlıkta olduğu için), *Fethü'l-cevâd*, *el-İmdâd fî şerhi'l-İrşâd*, *el-Î'âb Şerhu'l-'Ubâb* ve *Fetâvâ'daki* görüşleri mu'temed sayılmıştır.³³

b. Mısırlılar, Muhammed Remlî'nin eserlerindeki görüşlerini özellikle *Nihâyetü'l-Muhtâc*'indeki görüşlerini mu'temed kabul etmişlerdir. Çünkü bu eser, baştan sona kadar 400 âlim huzurunda müellifine okunmuş, âlimlerce tenkit ve tashih edilmiştir. Böylece bu eser sıhhat yönünden tevâtür derecesine ulaşmıştır.³⁴

c. Hicaz halkı ise hem İbn Hacer'in hem de Muhammed Remlî'nin tercih ettikleri görüşleri mu'temed saymışlardır.³⁵

Şâfiî mezhebinde İbn Hacer ve Muhammed Remlî'nin görüş belirtmedikleri meselelerde aşağıdaki yol takip edilir:

1. Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî'nin sırasıyla *Şerhü'l-Behçe es-Sağir*, *Menhecü't-tullâb* ve *Fethü'l-vehhâb şerhu Menhecî't-Tullâb*'daki tercihleri alınır.³⁶

2. Sonra Hatîb eş-Şirbînî'nin *Muğni'l-muhtâc*'indeki tercihleri esas alınır.³⁷

3. Bunlardan sonra *Minhâc* şerhlerine hâşiye yazan ashâbın tercih ettikleri görüşler dikkate alınır. Bunlar arasında sırasıyla: Ali b. Yahya ez-Ziyâdî'nin (ö. 1024/1615) *Hâşiyetü şerhi Fethü'l-Vehhâb*'ı (Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Menhecü't-tullâb*'ı üzerine yapılan şerhtir), Ahmed b. Asım el-İbâdî'nin (ö. 994/1586) *Hâşiyesi*, Şehâbüddîn el-Berlesî'nin *Hâşiyesi*, Ebû'd-Diyâ eş-Şebrâmellisî'nin (ö.1087/1676) *Hâşiyesi* ve Ebû Hasan Ali el-Halebî'nin (ö. 1044/1634) *Hâşiyesi* fetvada esas alınır.³⁸

Bu izahlar çerçevesinde İmâm Şâfiî'nin görüşlerinden sonra mezhepte fetva usulünde tercih edilecek görüş hiyerarşisi sırasıyla şu şekilde ifade edilebilir:

a. Şeyhayn (Rafî ve Nevevî)'in tercih ettikleri

b. Nevevî'nin tercihi

c. Rafî'nin tercihi

d. İbn Hacer ve Muhammed er-Remlî'nin tercihleri

³² Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 154-156; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 301-302; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 174-175.

³³ Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 306-308; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 176-177; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 38/242.

³⁴ Râfiî, *el-'Azîz Şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/86; Şeyh 'Alevî b. Ahmed es-Sekâfî (öl. 1335/1917), *Muhtesarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye fî mâ yehtâcuhu talebetü's-Şâfiyye*, thk. Yûsuf b. Abdurrahman, (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424/2004), 75-76; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 174-175.

³⁵ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/86; Sekâfî, *Muhtesarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, 75-76; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 174-175.

³⁶ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 154.

³⁷ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 154; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 301-302.

³⁸ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/87; Sekâfî, *Muhtesarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, 76-78; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 155-156.

- e. Zekeriyâ el-Ensârî'nin tercihi
- f. Hatîb eş-Şirbînî'nin tercihi
- g. Minhâc şerhlerine hâşiye yazan ashâbın tercihleri

Şâfiî mezhebinde fıkıh kitapları incelendiğinde bazı lafızların özel anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Mezhebin fikhını kavrayabilmek ve hangi görüşün mu'temed olduğunu anlayabilmek için âlimlerin hem görüş ve tercihleri için kullandıkları sîga ve istihlâhları hem de müellifler ve kitapları için kullanmış oldukları özel bazı işaret ve rumûzları bilmek önem arz etmektedir.³⁹

2. Mezhepte Görüş ve Tercihler İçin Kullanılan Kavramlar

Şâfiî mezhebinde İmam Şâfiî ve ona tabi olan fakihler, mezhebin görüş ve tercihleri için bazı özel istihlâhlar geliştirmişlerdir. Mezhep fakihleri tarafından belirli bir anlam çerçevesinde kullanılan bu kavramlara, fûrû-i fıkıh eserlerinde yer verilmiştir. Dolayısıyla mezhep imamının veya fakihlerin görüşleri nakledilirken görüşlerden hangisinin râcih, mercûh, mu'temed, müftâ bih olduğunu anlayabilmek için bu özel ifadelerin bilinmesi gerekir.⁴⁰ Burada mezhebin görüş ve tercihleriyle ilgi olan kavramlardan en çok kullanılanlara yer verilecektir.

2.1. İmâm Şâfiî'nin Görüşleriyle İlgili Kullandığı Temel Kavramlar/İstihlâhlar

İstihlâh terimi, lügatte ittifak anlamındadır. İlim dilinde ise: Bir ilim veya sanat dalı mensuplarınca özel ve özgün anlam yüklenen kelime ve terkiplerdir.⁴¹

1. İmâm Şâfiî "farz/الفرض" ifadesini, (yapılması zorunlu olan) vacip anlamında kullanmıştır. Buna göre Hanefî mezhebinde var olan farz-vacip ayırımı Şâfiî mezhebinde söz konusu değildir. Nitekim İmâm Şâfiî, farz namaza ve oruca niyet eden kişinin farza niyet etmesi gerektiğini belirtirken *farz* lafzı yerine *vacip* lafzını kullanmıştır.⁴²

2. "el-Muharrem/المحرّم" veya "el-Haram/الحرام" ifadelerini de terki zorunlu olan fiil anlamında kullanmıştır. Örneğin haram olan bir şeyin ancak zarurete binaen helal olabileceğini belirtirken *el-muharrem* lafzıyla ifade etmiştir.⁴³

3. İmam Şâfiî, "el-Kerâhet/الكراهة" istihlâhını yapılmaması/terki müstehap olan amel anlamında kullanmıştır. Mesela cünüp ve abdestsiz kimsenin ezan okumasını mekruh gördüğünü belirtirken *kerihtuhu* lafzıyla ifade etmiştir.⁴⁴

4. "Ühibbu/أحب" ifadesini yapılması veya terk edilmesi müstehap olan amel için kullanmıştır. Örneğin hutbe okunurken, kişinin hutbe esnasında susmasını ve hutbeyi dinlemesini sevdiğini/hoş gördüğünü belirtirken *ühubbü* istihlâhiyle ifade etmiştir.⁴⁵

³⁹ Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 223.

⁴⁰ Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, 502; Özdemir, *Şâfiî Furû' Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, 136-137.

⁴¹ Halim Öznurhan, "İstihlâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/575.

⁴² Şâfiî, *el-Ümm*, 1/284. *فَلَوْ كَبَّرَ لَا يَنْوِي وَاجِبًا مِنَ الصَّلَاةِ أَوْ دَخَلَ فِي الصَّوْمِ لَا يَنْوِي وَاجِبًا لَمْ تُجْزِهِ صَلَاتُهُ وَلَا صِيَامُهُ مِنَ الْوَاجِبِ عَلَيْهِ مِنْهُمَا*

⁴³ *وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا أَحَلَّ مِنْ مُحَرَّمٍ فِي مَعْنَى لَا يَجِلُّ إِلَّا فِي ذَلِكَ الْمَعْنَى خَاصَّةً فَإِذَا زَائِلَ ذَلِكَ الْمَعْنَى عَادَ إِلَى أَصْلِ التَّحْرِيمِ مَثَلًا الْمَيْتَةُ الْمُحَرَّمَةُ فِي الْأَصْلِ الْمُحَلَّةُ لِلْمُصْطَفَى فَإِذَا زَائِلَتْ الصَّرُورَةُ عَادَتْ إِلَى أَصْلِ التَّحْرِيمِ*, Şâfiî, *el-Ümm*, 4/262.

⁴⁴ *وَاجِبٌ أَنْ يَكُونَ الْمُؤَدِّنُ عَلَى طَهَارَةِ الصَّلَاةِ فَإِنَّ أَدْنَ جُنْبًا أَوْ عَلَى غَيْرِ وَضُوءٍ كَرِهْتَهُ لَهُ وَلَمْ يُعِدَّ*, Şâfiî, *el-Ümm*, 1/85.

5. İmâm Şâfiî bazen “lem ühibbe/لم أحب” ifadesini “mekruh” anlamında kullanmıştır. Mesela, hutbe okunurken kişinin hutbe esnasında konuşmasını sevmediğini/mekruh gördüğünü belirtirken *lem ühibbe* lafzıyla ifade etmiştir.⁴⁶

6. “Câiz/جائز” ifadesini mekruh ve müstehap olmayan, yani dinen yapılmasına müsaade edilen fiiller için kullanmaktadır. Örneğin gece ve gündüz sünnet namazlardaki imamlığın farz namazlardaki imamlık gibi olduğunu, dolayısıyla sünnet namazlarda imametin caiz olduğunu belirtirken, ne mekruh ne de müstehap anlamına gelen *caiz* ifadesini kullanmıştır.⁴⁷

7. “lâ be’se/لا بأس” ifadesini “caiz/جائز” anlamında kullanmıştır. Mesela kişi, müşrik olan akrabasının cenazesini yıkaması ve cenaze namazı hariç defin işlerinde bulunmasının caiz olduğunu belirtirken *lâ be’se* lafzıyla ifade etmiştir.⁴⁸

8. “lâ hayra fih/لا خير فيه” ifadesini “haram” anlamında kullanmıştır. Örneğin ribevî malların mübadelesinde vasfın farklı/muhtelif olması durumunda peşin satışlarda fazlalık caiz iken, veresiye satışlarda vade (nesie) faizi cereyan ettiğinden caiz değildir. İmâm Şâfiî, bu tür alverişin caiz olmadığını/haram olduğunu *lâ hayra fih* lafzıyla ifade etmiştir.⁴⁹

9. “Bazı insanlar dedi/قال بعض الناس” ifadesiyle genellikle Ebû Hanife’yi “bazı ashabımız dedi/قال بعض أصحابنا” ifadesiyle de çoğu kez İmâm Maliki’i kastetmektedir.⁵⁰

2.2. Mezhepteki Görüşlerle İlgili İstilahlar

Şâfiî fakihler, mezhepte mevcut olan görüşlerin daha iyi anlaşılabilmesi ve fetva faaliyetlerinde söz konusu hiyerarşinin rahat bir şekilde takip edilebilmesi için bazı terimleri kullanmışlardır. Bunları kısaca ele almakta fayda vardır:

“el-Kavl/el-Kavlân/el-Akvâl ile el-Mezheb/القول/القولان/القول” kavramlarından İmâm Şâfiî’ye nispet edilen (ister kâdîm ister cedîd olsun) ictihad ve görüşler anlaşılır. ‘Râcih’, ‘ercah’, ‘azhar’, ‘zâhir’ ve ‘meşhur’ lafızlarıyla da İmâm Şâfiî’nin tercih edilen görüşleri kastedilir.⁵¹

“el-Kavlu’l-kadîm/القول القديم”: İmâm Şâfiî’nin Irak’taki görüşleri veya hocası Mâlik’in vefatından Mısır’a gidişine kadarki döneme (795-815) ait görüş ve fetvalarıdır. Mukabili cedîddir. İmâm Şâfiî bu görüş ve fetvalarını *el-Hücce* adlı eserinde toplamıştır. Onun bu görüş ve fetvaları, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebû Sevr (ö. 246/860), Ebû Ali el-Kerâbîsî (ö. 248/862) ve ez-Ze’ferânî (ö. 260/874) gibi fakihler yoluyla da nakledilmiştir.⁵²

“el-Kavlu’l-cedîd/القول الجديد”: İmâm Şâfiî’nin Mısır’a intikal ettikten sonra gerek kitaplarında gerekse fetvalarında serdettiği görüşleridir. Nihâî anlayışını temsil eden ve

⁴⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/203, وَأَجِبْ لِكُلِّ مَنْ خَضَرَ الْخُطْبَةَ أَنْ يَسْتَمِعَ لَهَا وَيُنْصِتَ وَلَا يَتَكَلَّمَ مِنْ جِوَانِبِ الْإِمَامِ حَتَّى يُفْرَغَ مِنَ الْخُطْبَتَيْنِ مَعًا

⁴⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/203, وَإِنْ تَكَلَّمَ رَجُلٌ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ لَمْ أَحِبَّ ذَلِكَ لَهُ وَلَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ إِعَادَةُ الصَّلَاةِ

⁴⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/169, أَنَّ الْإِمَامَةَ فِي النَّافِلَةِ لَيْلًا وَنَهَارًا جَائِزَةٌ وَأَنَّهَا كَالْإِمَامَةِ فِي الْمَكْتُوبَةِ لَا يَخْتَلِفَانِ

⁴⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/266, وَلَا بَأْسَ أَنْ يُغَسِّلَ الْمُسْلِمُ دَا قَرَابَتِهِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَيَتَّبِعَ جَنَائِزَهُ وَيَذْفِنَهُ وَلَكِنْ لَا يَصَلِّي عَلَيْهِ

⁴⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/23, أَنَّهُ إِذَا اُخْتَلَفَ الصَّنْفَانِ فَلَا بَأْسَ بِالْفَضْلِ فِي بَعْضِهِ عَلَى بَعْضٍ يَدَا بَيْدٍ وَلَا خَيْرَ فِيهِ نَسِيبَةً

⁵⁰ Hafnâvî, *el-Fethü’l-mübîn*, 133-134.

⁵¹ Nevevî, *Kitabü’l-Mecmû*, 1/107; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/35-36.

⁵² Râfiî, *el-‘Azîz şerhü’l-Vecîz*, Mukaddime/101; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 276-277.

tamamı günümüze ulaşan bu görüşler, Ebû Yakup Yûsuf el-Büveytî (ö. 231/845), Harmele b. Yahyâ (ö. 243/857), Rebî' b. Süleymân el-Cîzî (ö. 256/870), Ebû İbrahim İsmail el-Müzenî (ö. 264/877), Yûnus b. 'Abdi'l-A'lâ (ö. 264/877) ve Rebî' b. Süleymân el-Murâdî (ö. 270/884) gibi fakihler yoluyla nakledilmiştir.⁵³

“en-Nas/النص” ıstılahı, fıkıh usulü eserlerinde Kur'an ve sünnet ibarelerini, fûrû eserlerinde ise İmam Şâfiî'nin açık ve kesin olan (yoruma elverişli olmayan) görüşünü ifade eder. Bu kavramı daha çok Nevevî, *Minhâc* adlı eserinde kullanmıştır. Fûrû eserlerinde “nas” olarak ifade edilen görüşün karşısında kendisiyle amel edilmeyen zayıf bir rivayet ya da mezhep fakihlerinin istinbat ettikleri zayıf bir görüş bulunur.⁵⁴

“el-Mansûs/المنصوص” terimiyle İmâm Şâfiî'nin ifade ettiği bir görüş ya da aşıptan gelen vecih kastedilir. İhtilafli görüşler arasında râcih olan görüştür. Mukabilinde kendisiyle amel edilmesi caiz olmayan zayıf görüş bulunur.⁵⁵

“el-Azhar/الأظهر”: Bu ıstılahla İmâm Şâfiî'den nakledilen görüşlerden tercih edilen görüş kastedilir. Mukabilinde olan görüşe *zâhir* denir. *Zâhir* görüşle amel etmek caiz olsa da *el-azher* görüşü daha güçlü bir kavil olduğu için tercih edilmiş ve ona göre amel edilmiştir.⁵⁶

“ez-Zâhir /الظاهر”: Kuvvet ve tercih açısından açık olan görüşe denir. Ancak kuvvet ve tercih bakımından *el-azhardan* daha düşük bir kavramdır. Mukabilinde bilinmeyen ve yabancı/garîb olarak ifade edilen kavil ya da vecih bulunur.⁵⁷

“el-Meşhûr /المشهور”: İmâm Şâfiî'den nakledilen görüşlerden mezhep içinde şöhret bulmuş *râcih* görüşe denir. Mukabilinde fakihler tarafından gizli ve bilinmeyen *hafî-garîb* görüş yer alır.⁵⁸

“el-Esahh/الأصح” Bu ıstılahla, ashâbdan nakledilen görüşlerden tercih edilen görüş kastedilir. Başka bir ifadeyle bir konuda nakledilen birden fazla görüş arasından en kuvvetli görüş demektir. Mukabilindeki görüşe *sahih* denir.⁵⁹

“es-Sahîh/الصحيح”: Ashabın aralarında ihtilafın zayıf olduğu görüşleri için kullanılan tercih kavramıdır. Delil açısından güçlü olsa da *el-esahh* kadar güçlü değildir. Mukabilinde “ve fi vechin kezâ/ وفي وجه كذا” kavramıyla ifade edilen zayıf görüş bulunur. Bu görüşle amel etmek caiz değildir.⁶⁰

“el-Vech/el-Vechân/el-Evcüh/ الوجه/الوجهان/الأوجه ” ifadeleri, İmâm Şâfiî'nin ashabından müntesib müctehidlerin mezhebin usulüne uygun olarak tahrir yoluyla

⁵³ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/101; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 276-277.

⁵⁴ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), *Minhâcü't-tâlibîn*, thk. Muhammed Tâhir Şabân, (Beyrut: Dârü'l-minhâc, 1426/2005), 65; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 182; Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 250-251; Adnan Memduhoğlu & İbrahim İlhan, “İmâm Nevevî'nin Minhâcü't-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş Ve Tercihleri”, *Sirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014): 96.

⁵⁵ Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 182.

⁵⁶ Sekkâf b. Ali el-Kâf, *M'ucemün fi müstelehâti fikhî's-Şâfiî*, (b.y.: y.y., 1417/1997), 15.

⁵⁷ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 274.

⁵⁸ Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 179.

⁵⁹ Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, 509-510.

⁶⁰ Sekkâf, *M'ucemün fi müstelehâti fikhî's-Şâfiî*, 42; Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, 510.

çıkardıkları hükümler için kullanılır. Mukabili *esahh* veya *sahîh*'dir. Bu hükümleri tahrîc eden fâkihlere *ashâbü'l-vucûh* denir. Bu hükümler, tamamıyla müctehidin görüşü olup İmâm Şâfiî'ye nispet edilemez. 'Esahh', 'sahîh' ve 'sevab' gibi tabirlerle bu vecihler arasında tercihte bulunulur.⁶¹ Tahrîc ve tercih ehli olmayan kimse *vecihler* arasında kararsız kalırsa şu usulü takip etmelidir: 1. Mansûs olan görüşü (İmâm Şâfiî'nin ifade ettiği bir görüş ya da ashaptan gelen vecihtir), tahrîc edilmiş görüşe tercih eder. 2. Daha güvenilir ve daha âlim olanının görüşüyle amel eder. 3. Vecihleri nakledenlerin niteliklerine itibar eder. Mesela Büveytî (ö. 231/845), Rabî' el-Mürâdî (ö. 270/883) ve Müzenî'den (ö. 264/877) gelen rivayetler, Rabî' el-Cîzî (ö. 256/869) ve Hermele b. Yahyâ'dan (ö. 243/858) gelen rivayetlerden önceliklidir. 4. Mezhebin önde gelen âlimlerin çoğunun görüşüne muvafık olan vechi tercih eder.⁶²

"et-Tarîk/et-Tarikân/et-Turuk/الطريق/الطرقان/الطريق": İmâm Şâfiî'nin ashabından nakledilen ihtilafli görüşlerdir.⁶³ Aynı meselede bir fakihin "Bu konuda iki kavil veya iki vecih vardır" şeklinde konuyu naklederken; başka birinin "bu konuda tek bir kavil veya vecih vardır" demesi gibi. Veya "konunun ayrıntılarına göre farklı görüşler vardır (fîhi tafsîl)" tespitine karşılık "bu konuda kesin ihtilaf vardır (fîhi hilâf mutlak)" denmesi *et-Tarîk/et-Tarikân/et-Turuk* kavramının örneğini oluşturur.⁶⁴

"el-Eşbeh/الأشبه": Kıyasa dayanan iki görüşten birinin illet bakımından diğerine göre asıl hükme daha çok benzediğini ifade etmek için kullanılır.⁶⁵

"el-Ekrab/الأقرب" kavramı: İmam Şâfiî'nin öğrencilerinden birinin ortaya koyduğu görüşün diğerlerin görüşlerine nispeten İmam Şâfiî'nin genel anlayışına daha yakın olduğunu ifade eder.⁶⁶

"el-Ekvem/الأقوم": Tartışmalardan uzak olan ve sağlam kalan görüşe denir. Bu istihlakla getirilen görüşün muhalifinin ve karşıtının olmadığı anlaşılır.⁶⁷

"el-Ercah/الأرجح": Mezhep içinde aynı konuda nakledilen görüşlerden birinin, tercih kriterleri açısından diğerlerine göre tercihe şayan olduğunu ifade eden görüşe denir.⁶⁸

"el-Muhtâr/المختار": Râcih görüşü belirtmek için kullanılır. Bu kavram delil açısından tercih edilen görüşü ifade eder.⁶⁹

"el-İhtiyâr/الإختيار": Mezhep İmâmından nakledilmeyen bir görüşün müctehidin ichtihadi neticesinde mezhebin usul kaidelerinden elde ettiği görüşe denir. Bu görüş, mezhebin görüşü sayılmadığı gibi onunla fetva verilmez ve amel edilemez.⁷⁰ Sadece

⁶¹ Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 180-181.

⁶² İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*, 126-127; Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 283-285.

⁶³ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 126.

⁶⁴ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*, Mukaddime/100; Sekâfi, *Muhtesarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, 110; Yaman, *Fetva Usulü ve Âdâbi*, 125; Nail Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 393.

⁶⁵ Kavâsimî, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, 511.

⁶⁶ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 276.

⁶⁷ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 276.

⁶⁸ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 274.

⁶⁹ Sekkâf, *M'ucemün fî müstelehâti fikhi's-Şâfiî*, 76; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 179-182.

⁷⁰ Sekkâf, *M'ucemün fî müstelehâti fikhi's-Şâfiî*, 11; Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 254-255.

Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn* adlı eserinde bu ifadeyi esahh görüşü ifade etmek için kullanır.⁷¹

“el-Mu'temed/المعتمد”: ‘Şeyhân’ diye tabir edilen Râfiî ve Nevevî'nin ittifak ettikleri görüştür.⁷²

“Aslu'r-Ravda/ أصل الروضة”: Şâfiî fakihler, bu ifadeyle Nevevî'nin Râfiî'ye ait *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*'ini ihtisar ettiği *Revdetü't-Tâlibîn* adlı eserini kastederler.

“Kezâ fi zevâidi'r-Ravda/ كذا في زوائد الروضة”: Şâfiî fakihler, bu kavramla, Nevevî'nin *Revdetü't-Tâlibîn*'de *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*'e yaptığı eklemeleri ve onda bulunmayan fazlalıkları kastederler.

“Bazı âlimler demiş/ قال بعض العلماء”: Bu ifade mezhepte hayatta olan bir âlimin ismi zikredilmeden görüşünü belirtmek için kullanılır.⁷³

“Kîle/قيل”: Zayıf olan görüş için kullanılır. Karşısında, delil açısından kuvvetli bir görüş bulunur ya da İmâm Şâfiî'nin öğrencileri, hocalarının kaide ve kurallarını dikkatte alarak ortaya koydukları daha güçlü bir görüş vardır.⁷⁴

Özetle söylemek gerekirse azhar, meşhûr, kadîm, cedîd, kavlân, ekvâl gibi ifadelerle İmâm Şâfiî'nin görüşleri, essah, sahih, fî vechin, el-vechân, el-vecüh ve kîle gibi ifadelerle de ashabin görüşleri kastedilir.⁷⁵ Görüldüğü üzere bu ıstılahların her biri farklı bir anlamda kullanılmıştır. Bu ıstılahların fetvada ve mu'temed olan görüşle amel etme hususunda belli bir etkisi vardır. Dolayısıyla müftü, fetva verirken ıstılahların hangi anlama geldiğini ve ne amaçla kullanıldığını bilmesi ve dikkatte alması gerekir.

3. Mezhep Âlimleri Ve Eserleri İçin Kullanılan Kavramlar

Şâfiî mezhebinde mezhep âlimlerini ve eserlerini ifade etmek için fıkıh eserlerinde ihtisar amaçlı hem harf hem kelime şeklinde bir takım kısaltmalar, işaretler ve rumûzlar kullanılmıştır. Burada önce kelime, sonra harf kullanımı yoluyla yapılan bu işaretlere sırasıyla yer verilecektir.

3.1. Mezhep Âlimleri İçin Kelime Şeklinde Kullanılan İşaretler

“İmâm/الإمام” kavramıyla fıkıh eserlerinde İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'alî el-Cüveynî (ö. 478/1095), usul eserlerinde Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) kastedilir.

“Şeyh/الشيخ”: Mutlak olarak zikredildiğinde İmâm Nevevî anlaşılır.

“Şeyhân/الشيخان”: Râfiî ve Nevevî kastedilir.

“Şüyüh/الشيوخ ”: Râfiî, Nevevî ve Takıyyüddin es-Sübki (ö. 756/1355) için kullanılır.

⁷¹ Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 183.

⁷² Sekkâf, *M'ucemün fî müstelehâti fikhî's-Şâfiî*, 79-80.

⁷³ Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, Mukaddime/85-90; Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniye*, 85-86; Zâfirî, *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, 249-150; Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayınları, 2012), 588.

⁷⁴ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 172; Alî Muhyiddîn Karadâğî, *İctihad ve Fetva*, trc. Mustafa Bülent Dadaş (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 461.

⁷⁵ Ehdel, *Süllemü'l-müt'alimi'l-muhtâc*, 635.

“Şeyhü'l-İslâm/Şeyhunâ/ شيخ الإسلام / شيخنا”: Zekeriyâ el-Ensârî için kullanılır. Özellikle “شيخنا” ifadesini Hatîb eş-Şirbînî ve İbn Hacer el-Heytemî kullanırken; Muhammed er-Remlî ise “şeyh/الشيخ” ifadesini kullanmaktadır.

“Şeyhî/شيخي”: Bu ifadeyi Hatîb eş-Şirbînî, Şihâbeddin er-Remlî için kullanır.

“Kâdî/القاضي”: Bu ifade ile ashâbu'l-vücûh'tan Kâdî Hüseyin Ebû Ali Muhammed b. Ahmed el- Merverrûzî (ö. 462/1069) kastedilir.

“Kâdiyân/القاضيان”: Kâdî Ebû Hasan el-Mâverdî (ö. 450/1058) ve Ebü'l-Mehâsin b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (ö. 502/1108) için kullanılır.

“Mütekaddimûn/المتقدمون”: 400/1010 yılına kadarki Ashâbu'l-vücûh'tan olan Şâfiî fakihleri için kullanılan bir kavramdır.

“Müteahhirûn/المتأخرون”: Bu ifade 400/1010 yılından sonra yaşayan mezhep âlimleri için kullanıldığı gibi Râfiî ve Nevevî'den sonra gelen fakihler için de kullanılmıştır.

“Ashâb/الأصحاب”: 400/1010 yılına kadarki Ashâbu'l-vücûh'tan olan mutekaddimûn fakihler kastedilir.

“Şârih/الشارح”: Nevevî'nin “ Minhâc'ını” şerh eden Muhammed b. Ahmed Celâlüddîn el-Mehâlî (ö. 864/1460) kastedilir.⁷⁶

3.2. Mezhep Âlimleri İçin Harf Şeklinde Kullanılan İşaretler⁷⁷

Âlimler	İşaretler/Rumûzlar
Muhammed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî (ö. 1004/1596)	م - ر
Ahmed b. Hamza er-Remlî (ö. 957/1550) (Muhammed er-Remlî'nin babası)	الشهاب م- ر
Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1569)	خ - ط
Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)	حجج
Ali b. Yahya ez-Ziyâd (ö. 1024/1615)	زي
Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî (ö. 994/1586)	سم
Mensûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tablâvî (ö. 1014/1606)	طب
Ali b. İbrahim el-Halebî (ö. 1044/1634)	ح - ل
Sultân b. Ahmed el-Müzâcî (ö. 1075/1664)	س - ل
Ali b. Ali eş-Şebrâmellisî (ö.1087/1676)	ع - ش
Muhammed b. Abdiddâyim el-Bermâvî (ö. 831/1428)	ب - ر
Muhammed b. Dâvud el-Înânî (ö. 1098/1687)	ع - ن

⁷⁶ Râfiî, *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz Mukaddime/92-99*; Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniye*, 84; Sekâfi, *Muhtesarü'l-Fevâidü'l-Mekkiyye*, 87-89; Ehdel, *Süllemü'l-müt'alimi'l-muhtâc*, 651-653; Endûnisî, *el-Hazâinü's-seniyye*, 115-117; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 136-139; Muhammed & Ali, *el-Mezhep*, 304-305; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezhâhibi'l-fikhiyye*, 235-238.

⁷⁷ Endûnisî *el-Hazâinü's-seniyye*, 110-114; Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 140-142; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezhâhibi'l-fikhiyye*, 227-233.

Muhammed b. Mensûr el-İtfîhî (ö. 1115/1703)	أ - ط
Muhammed b. Süleyman el-Kürdî (ö. 1194/1780)	ك
Atiyye b. Atiyye el-Echûrî (ö. 1190/1776)	أ - ج
Süleyman b. Muhammed el-Büceyrimî (ö. 1221/1806)	ب - ج
İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860)	با - ج
Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî (ö. 1227/1812)	ش - ق
Abdulhamîd ed-Dâğîstânî (ö. 1289/1872)	حميد - عبد
Ahmed b. İsa el-Kalyûbî (ö. 689/1290)	ق - ل
Muhammed b. Abibekir el-Eşgar (ö. 989/1581)	ش
Hıdır eş-Şevberî	ح - ض
Muhammed el-Hefnî / el-Hefnâvî (ö. 1181/1767)	ح - ف، حف
Sültân b. Ahmed b. Selâme el-Mezzâcî (ö. 1075/1664)	س - ل

3.3. Bazı Önemli Eserler İçin Harf Şeklinde Kullanılan İşaretler⁷⁸

Müellif/Yazar	Kitap İsmi	Rumûz
Necmuddîn el-Kazvînî	el-Havi's-sağîr/ الحاي الصغير	ح
Hasan el-Bağdâdî	et-T'alikü'l-kebîr 'alâ Muhtasari'l-Müzenî/ التعليق الكبير على مختصر المزني	ت
Zekeriyyâ en-Nevevî	Ravdatü't-tâlibîn/ روضة الطالبين	ر
Abdükerîm er-Râfîî	Şerhu's-sağîr lil Veciz/ شرح الصغير للوجيز	ص
Abdükerîm er-Râfîî	Fethü'l-'azîz şerhü'l-Veciz/ فتح العزيز شرح الوجيز	ك
Abdükerîm er-Râfîî	el-Müharrer/ المحرر	م
Şihâbüddîn er-Remlî	Şerhü'l-Minhâc/ شرح المنهاج	م - د - ش
İbn Hacer el-Heytemî	Şerhü'l-Î'âb/ شرح الإيعاب	(حج ، ع) ya (صر ، ع) (ح ، ع) ya da
İbn Hacer el-Heytemî	Şerhü'l-Minhâc/ شرح المنهاج	(حج ، هب) ya (حر ، هب) (ح ، هب) ya da
İbn Hacer el-Heytemî	Şerhü'l-İrşâd/ شرح الإرشاد	(حج ، د) ya (حر ، د) (ح ، د) ya da

Sonuç

Bir hukuk sistemi olan mezhep, iç hukuku düzenlemek ve hukuk birliğini sağlamak için fetva usulü literatürünü oluşturmuştur. Bununla fikhî meselelerin istikrarlı, tutarlı, dengeli ve mantıklı bir şekilde çözüme kavuşturulması, ehliyetsiz kişilerin istismarının engellenmesi ve müftülerin mezhebe uygun fetva vermelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Şâfiî fakihlerin, müftünün, mezhepte fetvaya esas olan görüşlerin

⁷⁸ Hafnâvî, *el-Fethü'l-mübîn*, 152; Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 241-242.

hiyerarşisini (alâmâtü'l-iftâ) belirlerken asıl amaçları, hukuk güvenliğini sağlamak, hukuk birliğini oluşturmak ve hukukî istikrarı temin etmektir.

Şâfiî füru-i fıkıh eserlerinde hem ilk dönem âlimleri (mütekaddimûn) hem son dönem âlimleri (müteahhirûn) için bazı kavramlar geliştirilmiştir. Böylelikle onların mezhep içindeki konumları belirtilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde özlü bir anlatıma yer vermek amacıyla bazı mezhep âlimleri ve eserleri için kısaltmalar, rumuzlar ve işaretler de kullanılmıştır. Böylece her defasında aynı isimleri kullanmak zahmetinden kurtulmak için bir takım harf ve kelimelerle isimlere referansta bulunulmuştur.

Kaynakça

- Â'rînî, Ahmed b. Süleyman b. Yûsuf. *en-Nehcü'l-akvâ fi erkân'il-fetva*. Riyâd: Dârü'l-Âsime, 1428/2008.
- Aslan, Mehmet Selim. "İmâm Şâfiî'nin "Benim Görüşümün Hadise Ters Düştüğünü Görürseniz, Hadisle Amel Edin ve Görüşümü Duvara Çarpın" Sözü Bağlamında Eleştiriye Açık Olması". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*, ed. Muhsin AYTEPE & Teceli Karasu. 91-106. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Aslan, Mehmet Selim. "Şâfiî Mezhebinde Sahâbî Kavlinin Hüccet Değeri ve Fikhî Konulara Yansıması". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-III*. ed. Abdullah Aydınlı vd. 213-240. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Aşkari, Üsâme Ömer Süleyman. *Menhecü'l-İftâ 'inde İbn Kayyim el-Cevziyye*. Ürdün: Dârü'l-Nefâis, 1424/2004.
- Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. "İmâm Şâfiî Ve Fıkıh Düşüncesinin Gelişimi". *Uluslararası İmâm Şâfiî Sempozyumu*. ed. Mehmed Bilen, 34-50. İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2012.
- Coulson, N. J. "Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî". çev. Abdurrahman Haçkalı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 485-490.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Ebû Hanîfe*. çev. Osman Keskiöğlü. Ankara: DİP Yayınları, 1959.
- Ehdel, Ahmed Meykarî, Şümeylete (ö. 1390/1970). *Süllemü'l-müt'alimi'l-muhtâc ilâ m'erifeti rumûzî'l-Minhâc* (Minhâcü't-tâlibîn ile birlikte). thk. İsmail Osman Zeyn. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1425/2005.
- Endûnisî, Abdükadir b. Abdülmütalib el-Mendeylî (ö. 1385/1965). *el-Hazâinü's-seniyye min meşâhîri'l-kütübi'l-fikhiyyetti li eimetine'l-fukahâi's-Şâfiyye*. thk. Abdülaziz b. es-Sâyib. Beyrut: Müessesü'r-Risâleti Nâşirûn, 1424/2004.
- Ferfûr, Velîyüddîn Muhammed Salih. *el-Mezheb fi usûlü'l-mezheb ale'l-munteheb*. b.y.: Mektebetü'd-Dârü'l-Ferfûr, ts.
- Haçkalı, Abdurrahman. "Fıkıh Usûlü İlmî'nin Doğuşu Ve Gelişimi". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 1/1-2 (2006), 83-95.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim. *el-Fethü'l-mübîn fi t'arîfi müstalehatü'l-fukahâ ve'l-usûliyyîn*. Kahire: Dârü's-Selâm, 4132/2011.
- Hassûn, Ahmed Bedrüddîn. *el-Mevsû'at fi âdâbi'l-fetva*. b.y.: y.y., 1419/1999.
- İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezürî (ö. 643/1246). *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*. thk. Muvaffik b. Abdullah b. Abdulkadir. b.y.: 'Alemü'l-Kütüb, 1406/1986.
- Karadâğî, Alî Muhyiddîn. *İctihad ve fetva*. trc. Mustafa Bülent Dadaş. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayınları, 2012.
- Kavâsimî, Ekrem Yûsuf Ömer. *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. Ürdün: Dârü'n-Nefâis, 1423/2003.

- Kürdî, Muhammed b. Süleymân el-Medenî (ö. 1194/1780). *el-Fevâidü'l-Medeniye fî beyâni men yüftâ bi kavlihi mine's-sâdeti's-Şâfiyye*. thk. Bessâm Abduvahhâb. Lübnan: Dâru Nûri's-Sabâh & Dârü'l-Caffân ve'l-Câbî, 2011.
- Mellâh, Şeyh Hüseyin Muhammed. *el-Fetva neşetuhâ ve tetevurühâ usûlühâ ve tetbîkâtuhâ*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebet'ul-'Asrîye, 1432/2011.
- Memduhoğlu, Adnan & İlhan, İbrahim. "İmâm Nevevî'nin Minhâcü't-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş Ve Tercihleri". *Sirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014): 93-138.
- Muhammed, İbrahim Ahmed Ali (ö. 1430/2009) & Ali, b. Muhammed b. Abdülaziz (ö. 1419/1998). *el-Mezhep înde'l-Hanefiyye ve'l-Mâlikiyye ve's-Şâfiyye ve'l-Hanbeliyye*. thk. Türkî Muhammed Hâmid. Kuveyt: el-V'ayî'l-İslâmî, 1433/2012.
- Nakîb, Ahmed b Muhammed. *el-Mezhebü'l-Hanefî*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Nas, Taha. "İmâm Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakış". *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 183-208.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277). *Minhâcü't-tâlibîn*. thk. Muhammed Tâhir Şabân, Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1426/2005.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Mühyiddîn b. Şeref (ö. 676/1277). *Kitabü'l-Mecmû'*. thk. Muhammed Necîb el-Mütî'î. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Mühyiddîn b. Şeref. *Edebü'l-fetva ve'l-müftî ve'l-müsteftî*. thk. Bessâm Abduvehhab el-Câlî, Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1988.
- Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Furû' Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Öznurhan, Halim. "İstilah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/575. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Râfiî, İmâm Ebû Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 623/1226). *el-'Azîz şerhü'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mü'avvid & 'Adil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Riyâd, Muhammed. *Usûlü'l-fetva ve'l-kadâ fî'l-Mezhebi'l-Mâlikî*. y.y.: b.y., 1996.
- Sekkâf, b. Ali el-Kâf. *M'ucemün fî müstelehâti fikhî's-Şâfiî*. b.y.: y.y., 1417/1997.
- Sekâfî, eş-Şeyh 'Alevî b. Ahmed (ö. 1335/1917). *Muhtesarü'l-Fevâidi'l-Mekkiyye fî mâ yehâtucuha talebetü's-Şâfiyye*. thk. Yûsuf b. Abdurrahman. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424/2004.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (ö. 204/820). *el-Ümm*. thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalip. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-M'arife, 1393/1973.
- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b.Hatîb (ö. 977/1570). *Muğni'l-Muhtâc ilâ m'erifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Muhammed Halîl 'Aytânî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l- M'arife, 1417/1997.
- Yaman, Ahmed. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: İfav Yayınları, 2017.
- Zâfirî, Meryem Muhammed Sâlih. *Müstelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhîyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002.